

Prymas, papież i muzeum im poświęcone... Refleksje wokół katalogu wystawy stałej Muzeum Jana Pawła II i Prymasa Wyszyńskiego¹

Truizmem jest przekonanie, że Kościół katolicki odegrał ważną rolę w dziejach naszego kraju. Od wieków był on jednym z kluczowych czynników kształtujących tożsamość narodową Polaków, a wiara przodków była dla nich jednym z najważniejszych punktów odniesienia w działalności publicznej i społecznej². Jego rola stała się tym bardziej istotna w XX stuleciu, wieku ogromnych zbrodni, gdy wpływ katolicyzmu skutecznie ochronił większość Polaków przed „totalitarną pokusą”³. Z tego zjawiska wyrastał autorytet społeczny Kościoła w Polsce po 1945 r. Ukształtowały go również m.in. wybitne osobowości kapłanów, jak św. Jan Paweł II, bł. kard. Stefan Wyszyński, bł. ks. Jerzy Popiełuszko, abp. Antoni Baraniak, kard. August Hlond, kard. Bolesław Kominek – by wymienić tylko najważniejszych. W 2016 r. powołana została do życia instytucja kultury mająca za zadanie przybliżyć wkład dwóch pierwszych spośród nich w polskie dzieje⁴. Przyjęła ona nazwę Muzeum Jana Pawła II i Prymasa Wyszyńskiego (wcześniej, od 2010 r., była to instytucja archidiecezji warszawskiej, powołana do życia na mocy dekretu kard. Kazimierza Nycza). Muzeum mieści się pod kopułą Świątyni Opatrzności Bożej na warszawskim Wilanowie, gdzie zajmuje ono ok. 2 tys. metrów kwadratowych powierzchni. Jego otwarcia dokonał 16 października 2019 r., w 51. rocznicę wyboru kard. Wojtyły na papieża, prezydent Andrzej Duda. Rok później ukazał się katalog wystawy głównej, który w tym miejscu zostanie przeze mnie omówiony i poddany ocenie.

Cele ekspozycji, dość szczegółowo opisane w katalogu, zdefiniowali w słowach wstępnych: minister kultury, dziedzictwa narodowego i sportu prof. Piotr Gliński, arcybiskup metropolita warszawski kard. Kazimierz Nycz i dyrektor muzeum Piotr Dmitrowicz. Pierwszy z nich trafnie wskazał na wstępie swoich rozważań: „trudno wyobrazić sobie

¹ *W stulecie urodzin Jana Pawła II. Katalog wystawy głównej Mt 5,14/ Muzeum Jana Pawła II i Prymasa Wyszyńskiego*, oprac. E.K. Czaczkowska, G. Polak, E. Sukienik, Warszawa 2020.

² Zob. szerzej: *Historia Kościoła w Polsce*, t. 1: *Do roku 1764*, cz. 1: *do roku 1506*, red. B. Komor, Z. Obertyński, Poznań 1974; t. 1: *Do roku 1764*, cz. 2: *od roku 1506*, red. B. Komor, Z. Obertyński, Poznań 1974; t. 2: *1764–1945*, cz. 1: *1764–1918*, red. B. Komor, Z. Obertyński, Poznań 1979; t. 2: *1764–1945*, cz. 2: *1918–1945*, red. B. Komor, Z. Obertyński, Poznań 1979. Najnowsze ujęcie: T. Frasiak, *Historia Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2011.

³ Zob. szerzej: P. Skibiński, *Kościół wobec totalitaryzmów (1917–1989). Światowy katolicyzm i doświadczenie Polaków*, Warszawa 2022.

⁴ Na ich temat istnieje olbrzymia literatura, której nie ma potrzeby w tym miejscu szczegółowo wymieniać.

historię Polski XX w., a tak naprawdę Europy i świata, bez postaci św. Jana Pawła II i Stefana Kardynała Wyszyńskiego. Bez tych dwóch głównych aktorów naszej sceny historycznej, na której w dwudziestym stuleciu dominowały kolejne dramaty, byłibyśmy dzisiaj zupełnie innym, niepełnym – przede wszystkim pozbawionym ducha – narodem”⁵. W dalszej części wicepremier dodał, że głównym celem muzeum jest przybliżenie historii życia Jana Pawła II i kard. Wyszyńskiego w szerokim kontekście kolejnych etapów polskich dziejów: II Rzeczypospolitej, II wojny światowej, okresu PRL i wolności odzyskanej po 1989 r. Swego rodzaju doprecyzowaniem słów prof. Glińskiego są uwagi kard. Nycza, który podkreślił: „Oddawany do rąk Czytelników katalog wystawy dokumentuje niezwykle bogactwo ekspozycji i jej ponadczasowe przesłanie. Warto zatem wybrać się w »duchową podróż« i spojrzeć jeszcze raz, na nowo, na istotne kwestie społeczne, z perspektywy ludzi, którzy troszczyli się o naszą Ojczyznę. A przede wszystkim wsłuchać się w mądrość ich pasterskiego nauczania. Jest to szczególnie ważne dla młodego pokolenia, bowiem Muzeum powstało z myślą o młodzieży i wypełnia wiele funkcji: symboliczną, edukacyjną, wychowawczą, estetyczną oraz poznawczą”⁶. Z kolei dyrektor Dmitrowicz zwrócił uwagę na wyjątkowe usytuowanie muzeum – Świątynię Opatrzności Bożej – stanowiącą (dość spóźnione, co warto dodać) wotum narodu polskiego za uchwalenie Konstytucji 3 maja oraz na ramy chronologiczne wystawy – od narodzin Stefana Wyszyńskiego w 1901 r., do śmierci Jana Pawła II w roku 2005, czyli ponad wieku, obfitującego w wydarzenia niezwykle ważne dla polskiej historii⁷.

Pewne wątpliwości budzi tytuł katalogu: *W stulecie urodzin Jana Pawła II. Katalog wystawy głównej Mt 5,14 / Muzeum Jana Pawła II i Prymasa Wyszyńskiego*. Po pierwsze sugeruje on nadrzędność jednego z bohaterów wystawy, a po drugie niejasne dla odbiorcy jest używanie drugiej (zastępczej, skróconej) wersji nazwy muzeum: Mt 5, 14. Wydaje mi się, że tytuł powinien brzmieć po prostu: *Katalog wystawy głównej Muzeum Jana Pawła II i Prymasa Wyszyńskiego*. Można byłoby ewentualnie dodać podtytuł: *W stulecie urodzin Jana Pawła II*, ale moim zdaniem należało całkowicie z niego zrezygnować.

Recenzowany katalog składa się z siedemnastu części skomponowanych zgodnie z układem wystawy. Obok omówienia poszczególnych fragmentów ekspozycji, znalazły się w nim wybrane materiały ikonograficzne oraz cytaty z wypowiedzi kard. Wyszyńskiego i Jana Pawła II – na ogół trafnie dobrane. Wystawa została ułożona w spójny, logiczny sposób i nie mam do tej wizji większych zastrzeżeń. Wydaje mi się jednak, że przed częścią VI powinna znaleźć się ta, która opisuje, czym była Polska pod rządami komunistów, tak, by odbiorca mógł lepiej zrozumieć pierwsze, trudne lata prymasostwa Stefana Wyszyńskiego i powody jego uwięzienia przez ówczesne władze. Zrezygnowałbym także z części XVII, zatytułowanej *Dekalog* lub zilustrowałbym ją w inny sposób, gdyż zaprezentowana w niej wizja malarska jest mało przekonująca i – w moim przekonaniu – niezrozumiała dla przeciętnego odbiorcy (zarówno starszego, jak i dla młodzieży, która raczej nie interesuje się sztuką nowoczesną...).

⁵ P. Gliński, *Słowo wstępne* [w:] *W stulecie urodzin...*, s. 7.

⁶ K. Nycz, *Słowo wstępne* [w:] *ibidem*, s. 9.

⁷ P. Dmitrowicz, *Słowo wstępne* [w:] *ibidem*, s. 11.

Autorzy katalogu i wystawy słusznie postanowili rozpocząć ekspozycję od „mocnego uderzenia”, tj. przybliżenia wydarzenia, które chyba najlepiej łączy Jana Pawła II i kard. Wyszyńskiego – pierwszej pielgrzymki Ojca Świętego do Polski⁸. Był to moment kluczowy dla umacniania polskiej wspólnoty narodowej, chwila, gdy Polacy przekonali się, jak ważna dla nich jest wiara katolicka. Trafnie dobrano elementy przekazu tej części wystawy, na czele z homilią papieską wygłoszoną 2 czerwca na pl. Zwycięstwa (obecnie pl. Piłsudskiego) w Warszawie⁹. Do najważniejszych artefaktów prezentowanych w tej części ekspozycji należy tron papieski ze wspomnianego nabożeństwa (uzupełniony o kopię mitry używanej wówczas przez Ojca Świętego). Kluczowym efektem pielgrzymki było „policzenie się” katolików, które – jak się wydaje – było jednym z najważniejszych elementów potrzebnych do wybuchu rewolucji Solidarności¹⁰. Znalazło to (i słusznie) swój wyraz na wystawie i w katalogu, w postaci prezentacji 21 postulatów Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego (niesłusznie nazwanych w katalogu 21 postulatami Solidarności – która przecież wówczas jeszcze nie istniała...). Tę część dobrze uzupełnia relacja świadka wydarzeń Aleksandra Halla, lidera Ruchu Młodej Polski¹¹, który odnosząc się do pierwszej pielgrzymki Jana Pawła II do ojczyzny, podkreślił: „Co czułem? Wiedziałem, że uczestniczę w wielkim historycznym wydarzeniu: religijnym i narodowym. Wiedziałem, że w Janie Pawle II mamy wielkiego duchowego przywódcę. Patrząc na zgromadzone tłumy i poszczególnych ludzi, wiedziałem, że w Polsce budzi się wielka nadzieja i pragnienie życia w prawdzie. Czy spodziewałem się, że wkrótce nastąpi wielki polityczny przełom? Byłem jednak przekonany, że Polskę czeka lepsza przyszłość, a nam łatwiej będzie działać. [...] Na pl. Zwycięstwa chyba po raz pierwszy w życiu tę wspólnotę zobaczyłem na własne oczy. Wiedziałem, że może ona dokonać wielkich rzeczy, jeśli będzie wierna wartościom, o których mówił papież”¹².

⁸ Na temat tego wydarzenia powstała już dość bogata literatura. Wśród najważniejszych prac należy wymienić: *Wizyta Jana Pawła II w Polsce 1979. Dokumenty KC PZPR i MSW*, wstęp i oprac. A. Friszke, M. Zaremba, Warszawa 2005; R. Łatka, *Rada Główna Episkopatu Polski a pierwsza pielgrzymka Jana Pawła II do Ojczyzny*, „Dzieje Najnowsze” 2018, nr 1, s. 229–262; *Sprawy, które toczą się w Polsce, mają znaczenie światowe. Niepublikowane przemówienie Jana Pawła II do Rady Głównej Episkopatu Polski, Jasna Góra, 5 czerwca 1979 r.*, red. A. Grajewski, Jasna Góra [Częstochowa] 2019; P. Skibiński, *Odnowa tej ziemi. I pielgrzymka Jana Pawła II do Polski, czerwiec 1979*, Warszawa 2020.

⁹ Dodałbym w tym miejscu ważną refleksję kard. Wyszyńskiego, która świetnie pokazuje, jak wielkim zwycięstwem polskiego ducha była pierwsza pielgrzymka Jana Pawła II do Ojczyzny: „Czy to nie fenomen, żeby komuniści stawiali krzyż na pl. Zwycięstwa? Proszę to rozważyć, to jest jakieś osiągnięcie. Przecież ciągle ich zachęcamy, żeby uwierzyli, oni więc na swój sposób uwierzyli, bo wybudowali na pl. Zwycięstwa ten krzyż”. Cyt. za: R. Łatka, *Episkopat Polski wobec stosunków państwo–Kościół i rzeczywistości społeczno-politycznej PRL 1970–1989*, Warszawa 2019, s. 376.

¹⁰ Wskazuje na to wielu historyków i tego typu przekonanie nie budzi większych kontrowersji. Wspominali o tym zresztą wprost także najważniejsi uczestnicy wydarzeń Sierpnia '80. Na temat wpływu Kościoła na świat wartości protestujących wówczas robotników zob. szerzej: K. Mazur, *Przekroczyć nowoczesność. Projekt polityczny ruchu społecznego Solidarność*, Kraków 2017; R. Łatka, *Plaszczyzny wpływu Kościoła na Solidarność (1980–1981)*, „Komunizm. System – Ludzie – Dokumentacja” 2016, nr 5, s. 129–147.

¹¹ Na temat tego istotnego środowiska opozycyjnego zob. szerzej: T. Sikorski, *O kształt polityki polskiej. Oblicze ideowo-polityczne i działalność Ruchu Młodej Polski (1979–1989)*, Toruń 2011.

¹² *Relacja Aleksandra Halla [w:] W stulecie urodzin...*, s. 31.

Druga część wystawy to opis narodzin i dzieciństwa Stefana Wyszyńskiego. W katalogu trafnie opisano kontekst historyczny oraz ukształtowanie się tożsamości narodowej (patriotycznej) i religijnej przyszłego Prymasa Tysiąclecia. Wydaje się jednak, że należało choć skrótowo nakreślić powody, dla których wstąpił on do Niższego Seminarium Duchownego we Włocławku, a nie w Płocku (teren, na którym mieszkał, należały wówczas do diecezji płockiej). Kluczowym artefaktem tej części ekspozycji jest akt chrztu Stefana Wyszyńskiego sporządzony w języku rosyjskim. Zamieszczono także m.in. zdjęcie przyszłego kapłana z rodzicami i siostrami, drzewo genealogiczne Wyszyńskich i Karpów (od końca XVIII w. do współczesności) i okładkę książki Władysława Góralczyka (wł. Stefana Anczyca) *24 obrazki z dziejów Polski* (Warszawa 1898), z której młody Stefan poznawał historię naszej ojczyzny. Ważnym elementem wystawy są także kolumny z rozebranej w latach trzydziestych warszawskiej cerkwi pw. św. Olgi Kijowskiej.

Trzecia część katalogu (i wystawy) zatytułowana została *Niepodległość*. Dotyczy ona okresu II Rzeczypospolitej, gdy Stefan Wyszyński był klerikiem, studentem i wreszcie kapłanem diecezji włocławskiej, Karol Wojtyła zaś przeżywał okres swojej wczesnej młodości (w 1938 r. osiągnął pełnoletniość). Właściwie podkreślono społeczne zaangażowanie ks. Wyszyńskiego, choć ten wątek należałoby trochę poszerzyć. Wskazano także na kluczową rolę ojca w ukształtowaniu charakteru Karola Wojtyły. Niezwykle trafnie zaaranżowano tę część ekspozycji, używając bieli i czerwieni – polskich barw narodowych. Bardzo dobrym rozwiązaniem jest przywołanie programu duchowego Stefana Wyszyńskiego, spisane przed święceniami kapłańskimi. Warto go przytoczyć w całości, gdyż wyznaczał także zasady całego jego życia:

- „1. Mów mało – żyj bez hałasu – cisza.
2. Czyń wiele, lecz bez gorączki, spokojnie.
3. Pracuj systematycznie.
4. Unikaj marzycielstwa, nie myśl o przyszłości, to rzecz Boga.
5. Nie trać czasu, gdyż on do Ciebie nie należy; życie jest celowe, a więc i każda w nim chwila.
6. We wszystkim wzbudź dobrą intencję.
7. Módl się często wśród pracy – *sine me nihil potestis facere* [beze mnie nic nie możecie uczynić].
8. Szanuj każdego, gdyż jesteś odeń gorszy; Bóg pysznym się sprzeciwia.
9. *Omni custodia custodi cor tuum quia ab ipso vita procedi* [Wszelką mocą strzeż swego serca, ponieważ z niego wypływa życie].
10. *Misericordias Dei aeternum cantabo* [Miłosierdzie Boże na wieki wyśpiewywałem będę].”

Wśród opisanych w katalogu artefaktów, które pojawiły się w tej części wystawy, należy wspomnieć o pamiątkach z prymicji kapłańskich czy o dyplomie doktorskim ks. Wyszyńskiego. Zaprezentowano także trasę jego podróży naukowej z nakreśleniem, co w danym miejscu Europy Zachodniej zaobserwował. Cenna jest nieznana szerzej fotografia ks. Wyszyńskiego z członkami chrześcijańskich związków zawodowych z 1933 r. Szkoda, że nie opisano choćby skrótowo działalności kapłana w Prymasowskiej Radzie Społecznej. W części dotyczącej Karola Wojtyły znajdujemy z kolei m.in. akt chrztu oraz

fotografie z rodzinnych Wadowic, w tym zdjęcie przyszłego papieża jako ministranta (ze zbiorów Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie). Pośród artefaktów jako szczególnie ważne należy wymienić kołatkę, której przyszły papież używał jako ministrant, jego świadectwo dojrzałości oraz laskę, z której korzystał w podeszłym wieku. Ważnym uzupełnieniem ekspozycji jest wspomnienie Haliny Królikiewicz-Kwiatkowskiej, bliskiej przyjaciółki Karola Wojtyły, która wskazała, że przyszły metropolita krakowski był w Wadowicach bardzo lubiany i szanowany, wyróżniał się także sprawnością fizyczną. Autorka dodała równocześnie, że „był w jakiś sposób odrębny”, interesował się filozofią, kulturą, a przede wszystkim był niezwykle pobożny¹³. Ostatnia część tego fragmentu wystawy dotyczy antyreligijnego terroru sowieckiego. Przybliżono m.in. straty osobowe Kościoła katolickiego na terenie ZSRS. Należy to uznać za właściwe wprowadzenie do sytuacji Polski po 1945 r., czyli znalezienia się jej pod pełną kontrolą Moskwy.

Czwartą część wystawy, poświęconą wyłącznie Karolowi Wojtyłcie, zatytułowano *Wojtyła – student i aktor*. Chronologicznie obejmuje lata 1938–1939. Losy przyszłego papieża były od tego momentu ściśle związane z Krakowem, miastem, które mocno pokochał, na co słusznie zwrócili uwagę Autorzy ekspozycji i katalogu¹⁴. Dawna stolica Polski i jej atmosfera ideowa wywarła spory wpływ także na sylwetkę intelektualną Wojtyły, tym bardziej że na studiach polonistycznych, które rozpoczął w 1938 r., miał okazję zetknąć się z wybitnymi wykładowcami, takimi jak Ignacy Chrzanowski, Stanisław Pigoń czy Kazimierz Wyka. Do najważniejszych eksponatów tej części wystawy, wspomnianych w katalogu, należą: fotograficzny portret młodego Karola z 1939 r. oraz aparat (ciągle działający!), którym wykonano to zdjęcie. Uzupełnia ją pamiątkowe *tableau* aktorów i twórców studia dramatycznego „39”, którego członkiem był Wojtyła. W katalogu omówiono również sylwetki dwóch postaci, które wywarły wielki wpływ na formację duchową i intelektualną przyszłego kapłana. Byli to Mieczysław Kotlarczyk, założyciel Teatru Rapsodycznego, w którym Wojtyła występował, i Jan Tyranowski, prowadzący Koło Żywego Różańca, który stał się mistrzem duchowym przyszłego metropolity krakowskiego. Ciekawym uzupełnieniem tej części katalogu jest relacja Barbary Bielec, córki Pawła Bielca – fotografa, który wykonał słynne zdjęcie młodego Wojtyły z 1939 r. Autorka relacji kontynuuje zresztą rodzinne tradycje i nadal prowadzi w tym samym miejscu zakład fotograficzny.

Część V wystawy i katalogu to opis losów wojennych ks. Wyszyńskiego i Karola Wojtyły (od 1942 r. kleryka tajnego seminarium duchownego w Krakowie). Mimo wielu zagrożeń, obydwu udało się przeżyć okres okupacji, który wywarł trwałe wpływy na ich ideowe sylwetki. Ewa Czackowska – autorka tej części tekstu – słusznie zauważyła: „Po latach obaj – i ks. Wyszyński, i ks. Wojtyła – zrozumieli, że ocaleli, gdyż Opatrzność Boża przygotowała ich do ważnych zadań po wojnie”¹⁵. W tym fragmencie ekspozycji można obejrzeć m.in. fotografie Karola Wojtyły jako robotnika fizycz-

¹³ *Wspomnienie Haliny Królikowskiej-Kwiatkowskiej* [w:] *W stulecie urodzin...*, s. 93.

¹⁴ Ten akcent pojawia się w wielu pracach poświęconych Karolowi Wojtyłcie. Warto sięgnąć szczególnie po album Adama Bujaka, który ilustruje związki przyszłego papieża z Krakowem: *idem, Kraków Jana Pawła II*, Kraków 2008.

¹⁵ *W stulecie urodzin...*, s. 139.

nego fabryki „Solvay” czy ks. Wyszyńskiego podczas pobytu w majątku Zamoyskich w Kozłówce i w ośrodku w Laskach. Znajduje się tam także kartka z odręczną listą kapłanów diecezji wrocławskiej, którzy zginęli w czasie II wojny światowej, sporządzona ręką kard. Wyszyńskiego¹⁶. Ten fragment ekspozycji uzupełnia relacja Esther Grinberg, która wspominała, że ks. Wyszyński wzywał katolików do świadczenia pomocy Żydom, oraz dobrze przygotowany tekst Jana Żaryna na temat działalności Kościoła katolickiego w czasie okupacji niemieckiej i sowieckiej¹⁷.

Część VI ekspozycji została poświęcona na przybliżenie pierwszych, niezwykle trudnych lat prymasostwa Stefana Wyszyńskiego¹⁸. Dobrano do tego celu mocne, choć niejednoznaczne środki wyrazu – jest to las zaprojektowany przez Jerzego Kalinę. Zgodnie z zamiarem twórców wystawy, jest on „niemym świadkiem dziejów Polski”, a „podcięte pnie drzew zamiast korzeni z podstawami kolumn [...] symbolizują także proces, który przez pół wieku toczył się w Polsce. Komuniści, pod protektorem Moskwy, próbowali oderwać Polskę od Zachodu i jej kultury, budowanej przez niemal tysiąc lat na chrześcijaństwie, rzymskim prawie, greckiej filozofii. Chcieli stworzyć świat bez Boga, w którym człowiek bez praw i wolności stałby się bezwolny wobec totalitarnej władzy. Kiedy zniszczyli już polityczną i zbrojną opozycję, przystąpili do walki z Kościołem, niezależnym jeszcze podmiotem, na którego czele w 1948 r. stanął nowy prymas – Stefan Wyszyński”¹⁹. Wśród ważnych dokumentów reprodukowanych w tej części katalogu wymienić należy: bullę Piusa XII z nominacją bp. Wyszyńskiego na arcybiskupa metropolity gnieźnieńskiego i warszawskiego, fotografie z ingresu do bazyliki prymasowskiej (2 lutego 1949 r.) czy uchwałę prezydium rządu PRL z 24 września 1953 r., na podstawie której nielegalnie uwięziono Prymasa Tysiąclecia. W rozdziale tym omówiono także pierwsze lata działalności abp. Wyszyńskiego jako głowy polskiego Kościoła. W opisie tym zabrakło jednak wyraźnego przybliżenia strategii hierarchy, polegającej na utrzymywaniu twardej postawy w kwestiach zasadniczych i elastyczności w sprawach o drugorzędnym znaczeniu²⁰. Zbyt skrótowo opisano także Porozumienie zawarte między komunistami a Episkopatem 14 kwietnia 1950 r. Pod koniec tej części tekstu znajduje się także błąd rzeczowy – bezpośrednią przyczyną aresztowania prymasa nie był jego sprzeciw wobec dekretu z 9 lutego 1953 r., ale brak zgody na potępienie bp. Czesława Kaczmarka, skazanego w procesie politycznym kilka dni przed zatrzymaniem arcybiskupa. Dokładniej opisano uwięzienie prymasa oraz warunki panujące

¹⁶ Związki Stefana Wyszyńskiego z Włocławkiem były bardzo silne, a sam przyszły prymas najchętniej pracowałby dalej w nim jako duchowny. Zob. szerzej: P. Nitecki, *Włocławskie dzieje ks. Stefana Wyszyńskiego 1917–1946*, Wrocław 2008; R. Łatka, B. Mackiewicz, D. Zamiatąła, *Prymas Stefan Wyszyński. Biografia*, Warszawa 2020, s. 18–32.

¹⁷ W dalszym ciągu brakuje całościowej monografii dotyczącej tej problematyki.

¹⁸ Na ten temat zob. szerzej: J. Zabłocki, *Stefan Wyszyński. Opór i zwycięstwo 1948–1956*, Warszawa 2002; R. Łatka, *Czy prymasa Wyszyńskiego można określać mianem realisty politycznego* [w:] *Realizm polityczny*, red. *idem*, „Politeja” 2013, nr 25, s. 201–205; S. Wyszyński, *Pro memoria*, t. 1: 1948–1952, red. P. Skibiński, Warszawa 2017; t. 2: 1953, red. E. Czaczkowska, Warszawa 2017; t. 3: 1953–1956, red. I. Czarczińska, A. Gałka, Warszawa 2018.

¹⁹ *W stulecie urodzin...*, s. 169.

²⁰ A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2006, s. 54–55; R. Łatka, *Czy Prymas Polski Stefan Wyszyński był antykomunistą?* [w:] *Antykomunizm Polaków w XX wieku*, red. P. Kardela, K. Sacewicz, Białystok–Olsztyn–Warszawa 2019, s. 572–578.

w kolejnych miejscach jego izolacji. Jednak autorzy nie wspominają o istotnym fakcie, że współwięźniowie kardynała – ks. Stanisław Skorodecki i s. Maria Leonia Graczyk, towarzyszący mu w Stoczku Warmińskim i Prudniku – byli agentami aparatu bezpieczeństwa, którzy na niego donosili²¹... Mankamentem tego fragmentu katalogu jest brak przedstawienia postawy i życia wewnętrznego kard. Wyszyńskiego podczas uwięzienia oraz wskazania, że to właśnie w tym okresie przygotował swoje najważniejsze programy duszpasterskie: Śluby Jasnogórskie i Wielką Nowennę. Do kluczowych artefaktów tej części wystawy należą: stuła, którą miał na sobie prymas podczas sprawowania ostatniej publicznej homilii przed aresztowaniem (25 września 1953 r. w kościele św. Anny w Warszawie), brewiarz z jego odręcznymi notatkami oraz list Stanisława Wyszyńskiego (ojca prymasa) do Bolesława Bieruta z prośbą o umożliwienie odwiedzin więzionego syna. W katalogu uzupełniają je dobrze dobrane fotografie miejsc internowania oraz prezentacja planu dnia prymasa w czasie uwięzienia, pokazującego, jak intensywnie działał w okresie izolacji, nie poddając się zwątpieniu²². Ważnym elementem rozdziału VI jest także relacja ks. Jana Sikorskiego²³, wówczas kleryka warszawskiego seminarium duchownego, któremu udało się odwiedzić kard. Wyszyńskiego w Komańczy²⁴. Dopełnia go opis konstrukcji artystycznej tej części wystawy, przygotowany przez Jerzego Kalinę. Szczególnie ważne jest podkreślenie przez artystę, że wizja tego fragmentu ekspozycji „to afirmacja osoby – jednostki tworzącej wspólnotę, trwania pojedynczo i w zbiorowości; to suma poszczególnych działań w celu odzyskania utraconych wartości duchowych i cywilizacyjnych. Kolumnada to droga w pojedynkę i w zespoleniu więzi duchowych, to obraz pokoleniowych mocy przetrwania”²⁵. Trudno o lepsze podsumowanie drogi, którą musiał przejść w latach 1948–1956 prymas, ze szczególnym uwzględnieniem okresu bezprawnego pozbawienia wolności.

Siódma część wystawy dotyczy konfrontacji państwa i Kościoła w okresie Wielkiej Nowenny i obchodów Millennium Chrztu Polski. Niewłaściwie dobrano jej tytuł: *Dialog?* Szans żadnych na dialog nie było, gdyż komunistyczne władze, po wzmocnieniu swojej pozycji po odwilży, już w 1958 r. przeszły do antykościelnej ofensywy²⁶. Zabrakło w tym miejscu także opisu programu duszpasterskiego kard. Wyszyńskiego. Skoncentrowano się na przybliżeniu sporu związanego z tysiącleciem polskiego chrześcijaństwa, który zaprezentowano właściwie i ciekawie. Dobrze dobrano środki wyrazu, m.in. cytaty z dwóch głównych antagonistów: prymasa i Władysława Gomułki, oraz fotografie, które jasno pokazują masowy udział Polaków w uroczystościach kościelnych, choć uważam, że przy-

²¹ W.J. Wysocki, *Osaczenie prymasa. Kardynał Wyszyński jako „podopieczny” aparatu bezpieczeństwa w latach 1953–1956*, Warszawa 2002; R. Łatka, B. Mackiewicz, D. Zamiatała, *Prymas Stefan Wyszyński...*, s. 50–55.

²² S. Wyszyński, *Zapiski więzienne*, Warszawa 2006.

²³ Przywołany duchowny jest także autorem ciekawych wspomnień: J. Sikorski, *Wspomnienia księdza Jana*, Warszawa 2015.

²⁴ *Relacja ks. Jana Sikorskiego* [w:] *W stulecie urodzin...*, s. 193.

²⁵ *W stulecie urodzin...*, s. 195.

²⁶ Zob. szerzej: J. Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, Warszawa 2003, s. 185–218. Doskonale zdawał sobie z tego sprawę kard. Wyszyński, zob. R. Łatka, *Koniec odwilży w relacjach państwo–Kościół (1957–1958) z perspektywy Prymasa Stefana Wyszyńskiego* [w:] *„Christus vincit”. Księga dedykowana Biskupowi Edwardowi Frankowskiemu w 80. rocznicę urodzin*, red. M. Krzysztofiński, J. Wołczański, Stalowa Wola 2017, s. 313–334.

dałoby się więcej zdjęć z centralnych obchodów milenijnych. Zabrakło w tym miejscu omówienia przebiegu obchodów milenijnych na uchodźstwie, w których przygotowaniu kard. Wyszyński także odgrywał ważną rolę²⁷. Na marginesie jedna uwaga – przytaczając cytaty (tu i dalej) autorzy katalogu powinni opierać się na źródłach pierwotnych, a nie na opracowaniach, w których one się pojawiły (przykładem może tu być wypowiedź Gomulki skierowana do Jerzego Zawieyskiego – jako źródło powinien być podany dziennik tego drugiego, wydany we fragmentach, a nie publikacja Ewy Czaczkowskiej). Jednym z najważniejszych elementów tej części ekspozycji jest prymasowski baldachim i tron wykorzystywany podczas uroczystości milenijnych w katedrze warszawskiej (depozyt Muzeum Archidiecezji Warszawskiej). Natomiast w publikacji dobrym uzupełnieniem jest relacja bliskiej współpracownicy kard. Wyszyńskiego, Anny Rastawickiej²⁸, na temat przebiegu konfrontacji w latach 1966–1967. Warto przytoczyć jej końcowy fragment, gdyż autorka właściwie oddaje podejście prymasa do przeciwników politycznych: „Po zakończeniu uroczystości w katedrze grupa ok. 200 osób przeszła przed Dom Arcybiskupów Warszawskich przy ul. Miodowej. Dobrze, że brama wejściowa była zamknięta. Z przerażeniem patrzyłam, jak protestujący wrzucali płonące pochodnie przez kraty na dziedziniec przed budynkiem. Domownicy z niepokojem szukali księdza prymasa, a on stał w bocznej kondygnacji rezydencji i błogosławił krzyczącym: »Wyszyński zdrajca!«, »Wyszyński do Rzymu«, »Wyszyński szpieg watykański«. Dla mnie, wówczas studentki UW, była to lekcja na całe życie, jak zło zwyciężać dobrem, a nienawiść i niechęć – przebaczeniem i miłością”²⁹.

Część VIII wystawy dotyczy Jasnej Góry. Jest to bardzo dobry wybór, gdyż to sanktuarium odgrywało ważną rolę w życiu zarówno kard. Wyszyńskiego, jak i Jana Pawła II. Jednym z najciekawszych artefaktów (nie tylko tego fragmentu ekspozycji, ale jej całości) jest opisana w katalogu Sukienka Matki Boskiej Częstochowskiej, powstała z 400 kamieni szlachetnych (złożona jako depozyt klasztoru jasnogórskiego). W tej części katalogu znalazły się także dobrze dobrane fotografie, m.in. ze Ślubów Jasnogórskich Narodu Polskiego z 26 sierpnia 1953 r., czy z nabożeństwa odprawionego przez kard. Wyszyńskiego z jasnogórskiego szczytu dokładnie dziewięć lat później. Zamieszczono również (i słusznie) reprodukcję Aktu oddania Polski w macierzyńską niewolę Maryi z 3 maja 1966 r. W tej części publikacji omówiono także założenia Wielkiej Nowenny i peregrynacji obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej, przybliżono przebieg uroczystości milenijnych na Jasnej Górze³⁰ oraz zamieszczono tekst ABC Społecznej Krucjaty Miłości. Opisanie tych wydarzeń zostało w omawianej pracy przygotowane właściwie, zaprezentowano w niej w sposób syntetyczny najważniejsze ich elementy. W moim przekonaniu przedstawienie

²⁷ Zob. szerzej, *Obchody Millennium na Uchodźstwie. W pięćdziesiątą rocznicę (1966–2016)*, red. R. Łatka, J. Żaryn, Warszawa 2016.

²⁸ Należy ona także do grona najważniejszych propagatorów nauczania kard. Wyszyńskiego. Warto sięgnąć po przygotowaną przez tę autorkę publikację, będącą całościowym spojrzeniem na życie i przekaz duszpasterski prymasa: A. Rastawicka, *„Ten zwycięzca, kto miłuje”*, Warszawa 2020.

²⁹ *Relacja Anny Rastawickiej [w:] W stulecie urodzin...*, s. 217.

³⁰ Na ten temat zob. szerzej: A. Sznajder, *Jasna Góra [w:] Millennium czy Tysiąclecie?*, red. B. Noszczak, Warszawa 2006, s. 132–149; J. Durka, *Władze Polski „ludowej” wobec Jasnej Góry w latach 1945–1989*, Warszawa–Katowice 2021, s. 216–240.

założeń pierwszego z programów duszpasterskich powinno się jednak znaleźć we wcześniejszym rozdziale, bo bez Wielkiej Nowenny nie byłoby późniejszej konfrontacji w czasie uroczystości tysiąclecia polskiego chrześcijaństwa w latach 1965–1967. Wartościowym elementem tej części ekspozycji jest kopia obrazu Matki Bożej Częstochowskiej, o tych samych wymiarach i przygotowana tą samą techniką co oryginał przez Dorotę Zemłą. Ciekawym uzupełnieniem treści katalogu jest relacja malarki na temat tego, jak stworzyła swoje dzieło, wraz z przedstawieniem kolejnych etapów jego powstawania³¹.

Kolejna, IX część publikacji poświęcona została na ukazanie problemu stosunku Kościoła do tzw. polskich miesięcy, czyli kolejnych kryzysów komunistycznej władzy³². Autorom tej części katalogu nie udało się jednak zachować odpowiednich proporcji. Zbyt szczegółowo (jak na tego rodzaju publikację) omówiono kryzys Marca '68, a zbyt pobieżnie i skrótowo – wydarzenia Grudnia '70 i Czerwca '76. Ponadto przypomniano sporo wartościowych cytatów z wypowiedzi prymasa, a nie ma prawie żadnych wypowiedzi kard. Wojtyły... Natomiast bardzo dobrze dobrano środki wyrazu tej części ekspozycji, z dominacją szarości betonu.

Rozdział X, słusznie zatytułowany *Czas zmian w Kościele*, poświęcony został w całości Soborowi Watykańskiemu II, ze szczególnym uwzględnieniem roli bohaterów wystawy³³. We właściwy sposób nakreślono szczególnie wzrost znaczenia przyszłego papieża, który zaczynał od pozycji mało znanego biskupa, a zakończył swój udział (w czasie ostatniej sesji) jako powszechnie rozpoznawalny ojciec soborowy, którego wystąpienia były słuchane z dużą uwagą. Dość dobrze opisano także efekty Soboru, choć zabrakło nieco bardziej krytycznego spojrzenia i przybliżenia również negatywnych stron tego wydarzenia, takich jak brak potępienia komunizmu czy przyjęcie zbyt „progresywnego” stanowiska w kwestii dostosowywania Kościoła do ówczesnych realiów społeczno-politycznych³⁴. W tej części wystawy znalazło się wiele cennych eksponatów, jak pierwszy pastorał abp. Giovanięgo Battisty Montiniego (późniejszego papieża Pawła VI), ofiarowany kard. Wyszyńskiemu (depozyt Domu Arcybiskupów Warszawskich), kielichy mszalne podarowane prymasowi przez papieży Jana XXIII i Pawła VI oraz wiele fotografii kard. Wyszyńskiego i abp. Wojtyły z wyjazdów na sesje soborowe.

Część XI wystawy i katalogu poświęcono na omówienie przebiegu dwóch konklawe, w tym tego, na którym wybrano kard. Wojtyłę na papieża. Tekst został właściwie przygotowany, dobrze dobrano materiały ilustracyjne. Na szczególną uwagę zasługują obrazy Aldony Mackiewicz z cyklu: „Papieskie martwe natury”, pokazujące przeobrażenie kardynała w papieża. Największe chyba wrażenie robi dzieło przedstawiające papieskie sutanny w trzech rozmiarach, przygotowane w czasie konklawe dla przyszłego papieża.

³¹ Relacja Doroty Zemły [w:] *W stulecie urodzin...*, s. 249.

³² Na ten temat zob. szerzej: J. Eisler, „Polskie miesiące”, czyli kryzys(y) w PRL, Warszawa 2008.

³³ Na ten temat powstały już dość obszerne i całościowe opracowania. Zob. E. Czaczkowska, *Prymas Polski Stefan kardynał Wyszyński na Soborze Watykańskim II* [w:] *Studia Soborowe*, t. 1: *Historia i nauczanie Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2013, s. 143–168; R. Skrzypczak, *Kard. Karol Wojtyła na Soborze Watykańskim II. Zbiór wystąpienia*, Kraków 2020. Zob. także: M. Białkowski, *Protokoły Konferencji polskich ojców soborowych 1962–1965*, Lublin 2019.

³⁴ Zob. szerzej: R.M. Wiltgen, *Ren wpada do Tybru. Historia Soboru Watykańskiego II*, tłum. A. Słowik, Dębogóra 2022.

Wśród najważniejszych eksponatów (nie tylko tej części ekspozycji) znalazła się puszka Jana Pawła II (przekazana przez kard. Stanisława Dziwisza).

Kolejna, XII część katalogu została zatytułowana bardzo trafnie: *Pontifex – budowniczy mostów*. Obejmuje ona międzynarodową aktywność Jana Pawła II, w tym zwłaszcza jego pielgrzymki³⁵. Niezwykle trafnie dobrano najważniejszy środek wyrazu tego fragmentu ekspozycji, jakim jest ogromna drewniana łódź wykonana przez górali z Podhala, która bardzo przekonująco pokazuje „Kościół w drodze”³⁶. Ma ona przełamanie w środkowej części, które symbolicznie ujmuje dwa wielkie dramaty: zamach na Jana Pawła II z 13 maja 1981 r. i śmierć kard. Wyszyńskiego piętnaście dni później. Mimo trudności, autorom udało się pokazać wyjątkowość pontyfikatu polskiego papieża – zmiany w jego nauczaniu i zachowaniu (zupełnie innym od jego raczej nieprzystępnych poprzedników na Stolicy Piotrowej). Słusznie osobny fragment wydzielono na przybliżenie pielgrzymek Jana Pawła II do Polski. Zamieszczono linię czasu wraz z prezentacją głównych haseł z każdej z ośmiu papieskich wizyt w ojczyźnie. Ważnym elementem tej części ekspozycji są oryginalne szkice projektu ołtarza na gdańskiej Zaspie, zbudowanego na potrzeby nabożeństwa z udziałem Ojca Świętego, które odbyło się 12 czerwca 1987 r. Był to bez dwóch zdań jeden z najbardziej efektownych ołtarzy papieskich (nie tylko w Polsce, ale także na świecie), dodatkowo wzmacniający wolnościowy i solidarnościowy przekaz homilii Jana Pawła II³⁷. Treść tego rozdziału ciekawie uzupełnia relacja Józefa Zborowskiego, wykonawcy wspomnianej łodzi będącej częścią wystawy. Mówił on m.in.: „Gdy stanąłem przed wyzwaniem zaprojektowania łodzi, przyszła mi na myśl oczywiście łódź gdańska. Musiałem jednak poszukać inspiracji w czasach Jezusa i Piotra, który był rybakiem. Ołtarz z Gdańska, przy którym Jan Paweł II odprawił mszę w 1987 r., był bardzo bogaty, miał rzeźbione kotwice i inne elementy. Natomiast św. Piotr i Chrystus emanowali pokorą i myśmy patrzyli w tym kierunku. Wzorowaliśmy się na obrazach biblijnych oraz rycinach, na których pokazywane były łodzie, z których łowiono ryby. I to się sprawdziło. Z perspektywy już nie wykonawcy, lecz zwykłego człowieka bardzo dobrze czuję się w tej łodzi”³⁸.

Część XIII poświęcono zamachowi na Jana Pawła II, do którego doszło 13 maja 1981 r.³⁹ Słusznie dostrzeżono, że Ojciec Święty był zagrożeniem i prawdopodobnie najważniejszym ideologicznym wrogiem dla bloku państw komunistycznych⁴⁰. Treść tego

³⁵ Niestety pielgrzymki Jana Pawła II nie doczekały się jeszcze całościowej monografii, choć na usprawiedliwienie badaczy trzeba dodać, że jest to wielkie wyzwanie.

³⁶ Można tu poszukiwać także nawiązania do jednej z najważniejszych książek abp. Grzegorza Rysia: *idem, Jeden, święty, powszechny, apostołski. Spotkania z historią Kościoła*, Kraków 2016.

³⁷ Na temat nauczania papieskiego podczas III pielgrzymki zob. szerzej: *Nauczanie Ojca Świętego Jana Pawła II podczas III pielgrzymki do Ojczyzny*, Warszawa 1987; P. Bortkiewicz, *Wizja wolności w papieskich homiliach 1987 r.* [w:] „Brama do wolności”. *Trzecia pielgrzymka Jana Pawła II do Polski*, red. Z. Struzik, P. Skibiński, Warszawa 2012, s. 149–158.

³⁸ *Relacja Józefa Zborowskiego* [w:] *W stulecie urodzin...*, s. 365.

³⁹ Do dnia dzisiejszego nie wyjaśniono wszystkich jego okoliczności, ale z pewnością naszą wiedzę na ten temat posunęło do przodu śledztwo prokuratury katowickiego oddziału IPN. Zob. szerzej: A. Grajewski, M. Skwara, *Agca nie był sam. Wokół udziału komunistycznych służb specjalnych w zamachu na Jana Pawła II*, Katowice 2015.

⁴⁰ Zob. szerzej: *Pontyfikat wielu zagrożeń. Jan Paweł II w świetle dokumentów sprawy „Kapella” 1979–1990*, oprac. I. Miklaszewicz, A. Grajewski, Warszawa 2021.

działu uzupełniają linie czasu: pierwsza, zawierająca etapy osaczenia papieża przez komunistów, i druga, poświęcona pobyтови Ojca Świętego w Poliklinice Gemelli, a także plan placu św. Piotra z zaznaczeniem postaci dramatu, który rozegrał się przeszło czterdzieści lat temu. Autorzy wystawy przytaczają też trafny cytat z wypowiedzi Jana Pawła II, mówiący o Opatrzności, która uratowała jego życie: „Czyjaś ręka strzelała, ale inna ręka prowadziła kulę”. Istotnym uzupełnieniem tej części katalogu jest relacja osobistego sekretarza papieża, ks. Dziwisza, w której opisuje on najbardziej dramatyczne momenty zamachu⁴¹.

W bezpośrednim związku z tym, co się działo 13 maja 1981 r., pozostaje kolejna, XIV część recenzowanego opracowania. Znalazły się w niej rozważania dotyczące związków Jana Pawła II z Fatimą. W tym fragmencie wystawy umieszczono niezwykle cenny eksponat – kropłówkę, którą podłączono papieżowi w szpitalu, a która jest relikwią pierwszego stopnia. Część XV poświęcona jest opisowi dwóch ostatnich lat działalności kard. Wyszyńskiego, jego śmierci i pogrzebowi oraz podsumowaniu jego dorobku (choć ten ostatni problem należałoby znacząco poszerzyć). Wydarzenia te zamykają wielką i niezwykle ważną część dziejów polskiego Kościoła zarządzanego przez Prymasa Tysiąclecia, jak już wówczas powszechnie go nazywano. Wśród cennych eksponatów tego działu należy wymienić: dowód osobisty kard. Wyszyńskiego wydany 19 września 1962 r., biret kardynalski oraz pozłacany pastorał подарowany prymasowi przez młodzież hiszpańską z okazji Millennium Chrztu Polski. Dział uzupełnia cenna relacja ks. Bronisława Piaseckiego⁴², ostatniego sekretarza hierarchy, poświęcona kresowemu miesiącowi życia prymasa. Szczególnie wzruszający jest jej fragment dotyczący ostatniej rozmowy telefonicznej kard. Wyszyńskiego i Jana Pawła II. Bardzo ważna jest z kolei informacja na temat miejsca pochówku: „Jako prymas Polski powinien być pochowany w Gnieźnie, ale znaleźliśmy notatkę, że chce być pochowany w katedrze warszawskiej. To była jego osobista decyzja”⁴³.

Część XVI to z kolei opis końcowych dni życia Jana Pawła II. Jednym z najważniejszych elementów ekspozycji jest projekcja z ostatniego błogosławieństwa publicznego, udzielonego przez papieża z okna Pałacu Apostolskiego 20 marca 2005 r. Znajdują się tam również sceny z jego pogrzebu. Ich interesującym uzupełnieniem jest opis znajdującej się na wystawie szaty liturgicznej Jana Pawła II, przygotowanej specjalnie na otwarcie Wielkiego Jubileuszu Roku 2000.

Wystawę wieńczy część XVII, zatytułowana *Dekalog*. W założeniu autorów stanowi ona podsumowanie nauczania kard. Wyszyńskiego i Jana Pawła II wyrażone za pomocą sztuki współczesnej. Jak wspomniałem powyżej, moim zdaniem jest to zabieg zupełnie nietrafiony, bo niezrozumiały dla odbiorcy (zarówno osób starszych, jak i dla młodego pokolenia). Należało raczej wybrać najważniejsze elementy przekazu obu wybitnych postaci Kościoła i zaprezentować je, korzystając z bardziej tradycyjnych środków wyrazu, używanych z dobrym skutkiem we wcześniejszych częściach ekspozycji.

⁴¹ *Relacja kard. Stanisława Dziwisza [w:] W stulecie urodzin...*, s. 383.

⁴² Warto sięgnąć także po publikację tego duchownego dotyczące ostatniego etapu życia kard. Wyszyńskiego (B. Piasecki, *Ostatnie dni Prymasa Tysiąclecia*, Kraków 2020) i wywiadu rzeki, który z tym kapłanem przeprowadził red. Marek Zajac (B. Piasecki, M. Zajac, *Prymas Tysiąclecia nieznanym*, Kraków 2020).

⁴³ *Relacja ks. Bronisława Piaseckiego [w:] W stulecie urodzin...*, s. 415.

Wystawa została przygotowana w sposób profesjonalny, z uwzględnieniem najnowszych badań historycznych. Pozyskano wiele znaczących eksponatów, zarówno pochodzących z przedstawianej epoki, jak i przygotowanych specjalnie na nią (szczególne wrażenie robi łódź sporządzona przez górali z Podhala). Można by wprowadzić do niej kilkanaście poprawek i uzupełnień, o których wyżej pisałem. Pozwoliłoby to jeszcze udoskonalić i tak już wysoką jakość ekspozycji, dobrze ujmującej życie i działalność kard. Stefana Wyszyńskiego i Karola Wojtyły – Jana Pawła II. Myślę, że każdy zainteresowany najnowszą historią naszej ojczyzny znajdzie dla siebie w Muzeum sporo interesujących wątków.

Rafał Łatka

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Instytut Historii
ORCID 0000-0003-2650-4031

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

Źródła opublikowane

- Białkowski M., *Protokoły Konferencji polskich ojców soborowych 1962–1965*, Lublin 2019.
- Grajewski A., Skwara M., *Agca nie był sam. Wokół udziału komunistycznych służb specjalnych w zamachu na Jana Pawła II*, Katowice 2015.
- Pontyfikat wielu zagrożeń. Jan Paweł II w świetle dokumentów sprawy „Kapella” 1979–1990*, oprac. I. Mikłaszewicz, A. Grajewski, Warszawa 2021.
- Sikorski J., *Wspomnienia księdza Jana*, Warszawa 2015.
- Skrzypczak R., *Karol Wojtyła na Soborze Watykańskim II. Zbiór wystąpień*, Kraków 2020.
- Sprawy, które toczą się w Polsce, mają znaczenie światowe. Niepublikowane przemówienie Jana Pawła II do Rady Głównej Episkopatu Polski, Jasna Góra, 5 czerwca 1979 r.*, red. A. Grajewski, Jasna Góra [Częstochowa] 2019.
- Wizyta Jana Pawła II w Polsce 1979. Dokumenty KC PZPR i MSW, wstęp i oprac.* A. Friszke, M. Zaremba, Warszawa 2005.
- Wysocki W.J., *Osaczenie prymasa. Kardynał Wyszyński jako „podopieczny” aparatu bezpieczeństwa w latach 1953–1956*, Warszawa 2002.
- Wyszyński S., *Pro memoria*, t. 1: 1948–1952, red. P. Skibiński, Warszawa 2017; t. 2: 1953, red. E. Czackowska, Warszawa 2017; t. 3: 1953–1956, red. I. Czarcińska, A. Gałka, Warszawa 2018.
- Wyszyński S., *Zapiski więzienne*, Warszawa 2006.

OPRACOWANIA

- Bortkiewicz P., *Wizja wolności w papieskich homiliach 1987 r.* [w:] „Brama do wolności”. Trzecia pielgrzymka Jana Pawła II do Polski, red. Z. Struzik, P. Skibiński, Warszawa 2012.

- Bujak A., *Kraków Jana Pawła II*, Kraków 2008.
- Czaczkowska E., *Prymas Polski Stefan kardynał Wyszyński na Soborze Watykańskim II* [w:] *Studia Soborowe*, t. 1: *Historia i nauczanie Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2013.
- Dudek A., Gryz R., *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2006.
- Durka J., *Władze Polski „ludowej” wobec Jasnej Góry w latach 1945–1989*, Warszawa–Katowice 2021.
- Eisler J., *„Polskie miesiące”, czyli kryzys(y) w PRL*, Warszawa 2008.
- Frasik A., *Historia Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2011.
- Historia Kościoła w Polsce*, t. 1: *Do roku 1764*, cz. 1: *do roku 1506*, red. B. Komor, Z. Obertyński, Poznań 1974; t. 1: *Do roku 1764*, cz. 2: *od roku 1506*, red. B. Komor, Z. Obertyński, Poznań 1974; t. 2: *1764–1945*, cz. 1: *1764–1918*, red. B. Komor, Z. Obertyński, Poznań 1979; t. 2: *1764–1945*, cz. 2: *1918–1945*, red. B. Komor, Z. Obertyński, Poznań 1979.
- Łatka R., *Czy prymasa Wyszyńskiego można określać mianem realisty politycznego* [w:] *Realizm polityczny*, red. R. Łatka, „Politeja” 2013, nr 25.
- Łatka R., *Czy Prymas Polski Stefan Wyszyński był antykomunistą?* [w:] *Antykomunizm Polaków w XX wieku*, red. P. Kardela, K. Sacewicz, Białystok–Olsztyn–Warszawa 2019.
- Łatka R., *Episkopat Polski wobec stosunków państwo–Kościół i rzeczywistości społeczno-politycznej PRL 1970–1989*, Warszawa 2019.
- Łatka R., *Koniec odwilży w relacjach państwo–Kościół (1957–1958) z perspektywy Prymasa Stefana Wyszyńskiego* [w:] *„Christus vincit”. Księga dedykowana Biskupowi Edwardowi Frankowskiemu w 80. rocznicę urodzin*, red. M. Krzysztofiński, J. Wołczański, Stalowa Wola 2017.
- Łatka R., Mackiewicz B., Zamiatala D., *Prymas Stefan Wyszyński. Biografia*, Warszawa 2020.
- Łatka R., *Plaszczyzny wpływu Kościoła na Solidarność (1980–1981)*, „Komunizm. System – Ludzie – Dokumentacja” 2016, nr 5.
- Łatka R., *Rada Główna Episkopatu Polski a pierwsza pielgrzymka Jana Pawła II do Ojczyzny*, „Dzieje Najnowsze” 2018, nr 1.
- Mazur K., *Przekroczyć nowoczesność. Projekt polityczny ruchu społecznego Solidarność*, Kraków 2017.
- Nauczanie Ojca Świętego Jana Pawła II podczas III pielgrzymki do Ojczyzny*, Warszawa 1987.
- Nitecki P., *Włocławskie dzieje ks. Stefana Wyszyńskiego 1917–1946*, Wrocław 2008.
- Obchody Millennium na Uchodźstwie. W pięćdziesiątą rocznicę (1966–2016)*, red. R. Łatka, J. Żaryn, Warszawa 2016.
- Piasecki B., *Ostatnie dni Prymasa Tysiąclecia*, Kraków 2020.
- Piasecki B., Zając M., *Prymas Tysiąclecia niezany*, Kraków 2020.
- Rastawicka A., *„Ten zwycięża, kto miłuje”*, Warszawa 2020.
- Ryś G., *Jeden, święty, powszechny, apostołski. Spotkania z historią Kościoła*, Kraków 2016.
- Sikorski T., *O kształt polityki polskiej. Oblicze ideowo-polityczne i działalność Ruchu Młodej Polski (1979–1989)*, Toruń 2011.
- Skibiński P., *Kościół wobec totalitaryzmów (1917–1989). Światowy katolicyzm i doświadczenie Polaków*, Warszawa 2022.
- Skibiński P., *Odnowa tej ziemi. I pielgrzymka Jana Pawła II do Polski, czerwiec 1979*, Warszawa 2020.
- Sznajder A., *Jasna Góra* [w:] *Millennium czy Tysiąclecie?*, red. B. Noszczak, Warszawa 2006.

Wiltgen R.M., *Ren wpada do Tybru. Historia Soboru Watykańskiego II*, tłum. A. Słowik, Dębogóra 2022.

W stulecie urodzin Jana Pawła II. Katalog wystawy głównej Mt 5,14 / Muzeum Jana Pawła II i Prymasa Wyszyńskiego, oprac. E.K. Czackowska, G. Polak, E. Sukiennik, Warszawa 2020.

Zabłocki J., *Stefan Wyszyński. Opór i zwycięstwo 1948–1956*, Warszawa 2002.

Żaryn J., *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, Warszawa 2003.

Prymas, papież i muzeum im poświęcone... Refleksje wokół katalogu wystawy stałej Muzeum Jana Pawła II i Prymasa Wyszyńskiego

Artykuł zawiera całościowe omówienie i ocenę katalogu wystawy głównej Muzeum Jana Pawła II i Prymasa Stefana Wyszyńskiego. Przedstawiono w nim uwagi odnoszące się do koncepcji poszczególnych działów ekspozycji, ich zawartości merytorycznej oraz wykorzystywanych w nich środków wyrazu. Ogólnie wystawa została przygotowana kompetentnie, co nie oznacza, że nie należałoby wprowadzić do niej pewnych uzupełnień, ulepszeń czy poprawek.

SŁOWA KLUCZOWE

Stefan Wyszyński, Karol Wojtyła, Jan Paweł II, wystawa

The Primate, the Pope and the Museum Dedicated to Them... Reflections on the Catalogue of the Permanent Exhibition of the Museum of John Paul II and Primate Wyszyński

The article is a comprehensive discussion and evaluation of the catalogue of the main exhibition of the Museum of John Paul II and Primate Stefan Wyszyński. It presents comments on the concept of individual sections of the exhibition, their content and the applied means of expression. The exhibition was generally prepared in a competent way, which does not mean that certain additions, improvements or corrections could not be made to it.

KEYWORDS

Stefan Wyszyński, Karol Wojtyła, John Paul II, exhibition

RAFAŁ ŁATKA – historyk i politolog, doktor habilitowany nauk humanistycznych w zakresie historii, profesor Uniwersytetu Stefana Kardynała Wyszyńskiego, doktor nauk społecznych w zakresie nauk o polityce, koordynator Centralnego Projektu Badawczego IPN „Władze

komunistyczne wobec Kościołów i związków wyznaniowych w Polsce 1944–1989”, ekspert w Instytucie Dziedzictwa Myśli Narodowej im. Romana Dmowskiego i Ignacego Jana Paderewskiego. Redaktor serii wydawniczych: „Kościół katolicki w dokumentach”, „Biskupi w realiach komunistycznego państwa”, „Urząd do spraw Wyznań: struktury, działalność, ludzie”. Autor, współautor bądź redaktor 36 książek, m.in.: *Prymas Stefan Wyszyński w realiach PRL* (Warszawa 2022); *Episkopat Polski wobec stosunków państwo–Kościół i rzeczywistości społeczno-politycznej PRL 1970–1989* (Warszawa 2019); *Kościół katolicki w Polsce rządzonej przez komunistów* (wspólnie z Józefem Mareckim, Warszawa 2017); *Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977* (wspólnie z Konradem Białeckim, Rafałem Reczkiem i Elżbietą Wojcieszek, Poznań–Warszawa 2017); *Polityka władz PRL wobec Kościoła katolickiego w województwie krakowskim w latach 1980–1989* (Kraków 2016); *Pielgrzymki Jana Pawła II do Krakowa w oczach SB. Wybór dokumentów* (Kraków 2012). Zastępca redaktora naczelnego czasopisma „Pamięć i Sprawiedliwość”, członek redakcji pisma „Glaukopis”. Laureat nagród: Książka Historyczna Roku im. Oskara Haleckiego w kategorii „Najlepsza książka naukowa poświęcona dziejom Polski i Polaków w XX wieku” w 2019 r.; Nagrody Prezesa Rady Ministrów za 2021 r. w kategorii: Wysoko ocenione osiągnięcia naukowe będące podstawą nadania stopnia doktora habilitowanego, oraz pięciu nagród Feniks przyznawanych przez Stowarzyszenie Wydawców Katolickich.

RAFAŁ ŁATKA – historian and political scientist, habilitated doctor in humanities in the field of history, professor at the Cardinal Stefan Wyszyński University, PhD in social sciences in the field of political science, coordinator of the IPN Central Research Project “Communist authorities against churches and religious associations in Poland in the years 1944–1989”, expert at the Roman Dmowski and Ignacy Jan Paderewski Institute for the Legacy of Polish National Thought. Editor of the following publishing series: “Kościół katolicki w dokumentach” (Catholic Church documents), “Biskupi w realiach komunistycznego państwa” (Bishops in the realities of a communist state), “Urząd do spraw Wyznań: struktury, działalność, ludzie” (The Religious Affairs Office: structures, activities, people). Author, co-author, or editor of 36 books, including: *Prymas Stefan Wyszyński w realiach PRL* [Primate Stefan Wyszyński in the realities of the PRL] (Warsaw 2022); *Episkopat Polski wobec stosunków państwo–Kościół i rzeczywistości społeczno-politycznej PRL 1970–1989* [The Polish Episcopate towards church-state relations and the socio-political reality of the PRL in the years 1970–1989] (Warsaw 2019); *Kościół katolicki w Polsce rządzonej przez komunistów* [The Catholic Church in Communist-ruled Poland] (Warsaw 2017, co-author Józef Marecki); *Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977* [Archbishop Antoni Baraniak 1904–1977] (Poznań–Warsaw 2017, co-authors: Konrad Białeck, Rafał Reczko, Elżbieta Wojcieszek); *Polityka władz PRL wobec Kościoła katolickiego w województwie krakowskim w latach 1980–1989* [The policy of the authorities of the PRL towards the Catholic Church in the Kraków Province in the years 1980–1989] (Kraków 2016); *Pielgrzymki Jana Pawła II do Krakowa w oczach SB. Wybór dokumentów* [Pilgrimages of John Paul II to Kraków in the eyes of the Security Service. Selected documents] (Kraków 2012). Deputy editor of the “Memory and Justice” magazine, member of the editorial board of the “Glaukopis” magazine. Winner of awards: the Oskar Halecki prize for Historical Book of the Year in the category “Best scientific book devoted to the history of Poland and Poles in the 20th century”, 2019; the Prime Minister’s Award 2021 in the category: Highly valued scientific achievements as the basis for the conferral of the PhD degree and five Phoenix Catholic Awards granted by the Association of Catholic Publishers.